

23. ročník Demografie

Orientace většiny statí ve 23. ročníku Demografie odráží obecný posun demografického výzkumu směrem k těsnějšímu sepětí se sociální problematikou, v řadě případů až k šíře chápánému demosociálnímu pojetí populační reality.

Výsledky sociologického rozboru dat o struktuře příjmů a vydání rodin podle „Mikrocensu 1977“ (údaje za rok 1976) obsahuje článek J. Vytlačila *Diferenciace příjmů a vydání domácností podle stáří manželství*. Článek obsahuje syntetické charakteristiky ekonomické situace rodin v jednotlivých fázích životního cyklu, přičemž autor bere v úvahu příjmy a vydání domácností komplexně, včetně půjček a výběru z vkladu, resp. splátek.

Exkurze do problematiky sociální patologie na základě výsledků longitudinálního výzkumu problémových rodin je obsahem zprávy V. Schüllera, J. Prokopce a Z. Dyttrycha *Dílčí poznatky z výzkumu problémových rodin*. Zpráva je pozoruhodná především svou praxeologickou orientací na sociální činnost národních výborů. Autoři polemizují s metodami zachytu problémových rodin. Skutečně problémové rodiny dělí do dvou základních kategorií: 1. rodiny, jejichž problémy jsou vyvolávány psychickými poruchami některého z jejich příslušníků, 2. rodiny, u nichž dochází k problémům pramenícím z kolizí jejich sociálních funkcí.

Zásadní charakter má studie M. Hampla *Vývoj hlavních prostorů koncentrace obyvatelstva v ČSR 1869–1970*. Je především metodologickým příspěvkem ke zkoumání obecných aspektů prostorových stránek strukturace společnosti a změn této strukturace v průběhu století vývoje 1869–1970. Na základě geodemografických dat jsou postiženy strukturálně mobilitní posuny, přičemž geografická mobilita je v autorově pojetí nositelem široce chápané restrukturační.

Stať A. J. Kvaší *Problémy regionálního demografického prognózování v SSSR* představuje příspěvek k vyjasnění teoreticko-metodologických přístupů k prognózám určitých řádů. Zatímco v případě demografických prognóz obyvatelstva celého státu (tedy uzavřené populace) působí téměř výlučně demografické faktory, na vývoj územních jednotek více působí sociální a ekonomické faktory; význam těchto faktorů roste na úkor vlastních demografických faktorů vždy s poklesem řádovosti územní jednotky.

S problematikou regionální diferenciace demosociálních procesů úzce souvisí i stať V. Srba *Úmrtnost obyvatelstva podle nadmořské výšky okresů ČSR*. Článek stručně uvádí hlavní výsledky zajímavého metodického experimentu: vypracování úmrtnostních tabulek za skupiny okresů podle nadmořské výšky a porovnání hlavních parametrů těchto tabulek. Výsledky ukazují problematičnost používání středních hodnot za okresy při zkoumání vzájemných závislostí a nutnost dostupnosti potřebných dat za menší jednotky. Přesněji – pojetí výzkumu však není otázkou metodologickou, ale metodickou, tj. dostupnosti potřebných dat za menší jednotky.

Autoři M. Kučera a O. Ulmann podávají v článku *Očekávané změny ve struktuře obyvatelstva a bytového fondu podle definitivních výsledků sčítání 1980* deskriptivní desetiletých změn hlavních rysů v demografické a sociálně profesní struktuře obyvatelstva ČSSR a ve skladbě bytového fondu. Autoři jsou právem přesvědčeni, že výsledky zpracování sčítání 1980, které budou k dispozici již v prvním čtvrtletí 1982, jejich předpoklady potvrdí, resp. zpřesní. Lze dokonce poznamenat, že článku by prospělo ilustrování daty i za cenu odkladu publikace o 4 měsíce.

Přehled o systematizaci společenských opatření, která svými důsledky ovlivňují vývoj populační reprodukce, obsahuje stať J. Koubka *Populační politika Československé republiky v letech 1945–1980*. Autor uvádí a třídí jednotlivá opatření a vysvětluje jejich význam v kontextu s vývojem plodnosti. Lze ovšem mít výhrady pokud jde o definování populační a sociální politiky, a tedy i o rozlišení opatření sociální politiky a nástrojů populační politiky. Jeho pojetí neumožňuje komplexně zhodnotit efekt nástrojů populační politiky.

T. Pokora uvádí v článku *Čínský Malthus – Chung-Liang-ti (1746–1809)* velmi zajímavý exkurs do vývoje demografického myšlení přelomu osmnáctého a devate-

náctého století v nejlidnatější zemi světa. Analogie s T. R. Malthusem spočívá především ve výkladu sociálně ekonomických vztahů a jeho promítnutí do populační teorie.

Článek předního příslušníka nejstarší dnes činné generace demografů V. Sekery *Nejstarší data o národnosti v našich zemích* je vyčerpávajícím úvodem do použití historických pramenů o národnostní struktuře. Autor zasvěceně hodnotí jednotlivé prameny, jejich společensko-historický kontext a míru vypovídací schopnosti.

M. Mitrega přináší ve stati *Migrační politika v koncepci sociální politiky* přehled hlavních sociodemografických a socioekonomických komponentů, které by v podmínkách Polska mohly vést k optimální, řízené migraci pracovních sil v souladu s potřebami harmonického rozvoje ekonomiky v územním průřezu.

Posledním článkem 23. ročníku *Demografie* dotýkajícím se obecnějších problémů na pomezí demografie, ekonomie a sociologie je soubor expozé z demografické konference ve Smolenicích ve dnech 3.–5. října 1979 zaměřené na téma *Prodlužování lidského života*. Obsahuje stati Z. Pavlíka, M. Kučery, A. Žáčka, J. Petříka, V. Srba a V. Roubíčka věnované metodologii výzkumu v této oblasti, limitům reálného vývoje délky lidského života, stárnutí populace, regionálnímu a mezinárodnímu srovnání vybraných ukazatelů délky lidského života.

Specifickým otázkám zdokonalení demografické metodiky tvorby transverzálních demografických projekcí jsou věnovány stati F. Koschina *Gompertz-Mekehämův zákon, aneb o přesnosti*, pojednávající o možných zpřesněních analýzy úmrtnosti a formalizaci jejího průběhu, a A. Veselý *Vliv podrobnosti výchozí věkové struktury populace na výsledek projekce*, věnovaný zdokonalení výpočtu budoucích počtů narozených.

Soubor statí *Postavení demografie v rámci současné vědy a praxe* obsahuje stručné verze referátů z XII. konference Československé demografické společnosti v Praze. Přináší aktuální výklad náplně nejdůležitějších hraničních demografických disciplín a jejich úkolů v současnosti i v budoucnosti (Z. Pavlík: *Obecné problémy demografie*, E. Maur: *Historická demografie*, M. Stloukal: *Paleodemografie*, V. Roubíček: *Ekonomická demografie*, J. Hanzlík: *Geografie obyvatelstva*, V. Wynnyczuk: *Sociální demografie*, J. Korčák: *Politická demografie* a A. Syrovátka: *Lékařská demografie*).

Zbývající čtyři příspěvky ročníku jsou věnovány vysoce přínosným, leč pro sociologickou veřejnost poněkud okrajovým otázkám lékařské demografie, resp. lékařské statistiky. J. Presl napsal informativní článek *Současný stav mimotělního oplozování oocyty a transferu embrya u ženy*, postihující zajímavé, i když pro naši současnou demografickou realitu ještě zdaleka ne aktuální problémy léčby některých druhů sterility. Petr Doval operuje ve stati *Epidemiologie zhubných nádorů v det-skom věku* převážně pojmovým aparátem medicíny, takže text je poměrně málo srozumitelný. Naštěstí autor uzavírá stať jasnými závěry o věku maximální expozice, onemocnění a úmrtí, o hlavních druzích nádorů u dětí a jejich výskytu diferencováním podle pohlaví. J. Rychtaříková uvádí ve studii *Prenatální poměr pohlaví u člověka* pouze stručný nástin hlavních výsledků své dlouhodobé práce v Ústavu pro péči o matku a dítě. Uváděné výsledky jsou zajímavým přínosem, i když vlastní text operující biologickým pojmovým aparátem je pro společenskovědně orientované demografy poněkud obtížný.

V roce 1981 seznamuje *Demografie* čtenáře pouze se 3 tituly tuzemských publikací. Častěji byly recenzovány publikace zahraniční, především sovětské — 8, z ostatních socialistických zemí — 3, z nesocialistických — 7 titulů.

Převážná většina příspěvků 23. ročníku *Demografie* splňuje tradiční nároky časopisu a udržuje tak i v roce 1981 jeho odborný standard. U některých z nich se však nemůžeme zbavit určité dávky rozpaků — v odborném periodiku bychom raději našli výhradně stati reflektující relativně uzavřené výsledky studia. Zamyšlení nad dosavadními ročníky nadto inspiruje určitý kritický závěr: obsahová náplň časopisu se již rozšířila natolik, že se do jisté míry rozchází s původním posláním revue — informovat o populačním vývoji a jeho výzkumu.

Ivan Lesný

Zdeněk Dráb: Systémové inženýrství

Praha, Svoboda 1981, 176 s.

V současnosti se věda vyznačuje určitými obecnými charakteristikami, které se pochopitelně vztahují i k vědnímu oboru marxisticko-leninské sociologie. Jde především o stále užší skloubení vědeckého poznání a jeho praktického využívání (věda se stává bezprostřední výrobní silou) a dále o zapojování jednotlivých vědních oborů do souvisejících vědních celků a širších kontextů, což je odrazem systémových vazeb v objektivní realitě (multidisciplinárnost a interdisciplinárnost vědy). Tyto sku-